

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Шиманської Катерини Володимирівни

**«Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах
геоекономічних трансформацій»,**

представлену на здобуття наукового ступеня

доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 –

світове господарство і міжнародні економічні відносин

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Фундаментальність і системний характер геоекономічних трансформацій, що охопили в останні десятиліття усі структурні підсистеми світового господарства, справляють потужний вплив на його структурні параметри і механізми функціонування. Це виявляється насамперед у поглибленні транснаціоналізації бізнес-діяльності та її цифровій інтеграції, мереживізації і фрагментації виробничих процесів, динамічному розвитку індустрії 4.0 та інноватизації усіх стадій відтворення глобального суспільного продукту. За таких умов глобального характеру набувають трансформаційні зміни міжнародної міграції людських ресурсів, які до того ж викликані глибокими асиметріями соціально-економічного розвитку країн і регіонів, високим рівнем зубожіння населення глобальних «поясів бідності», загостренням військово-політичних конфліктів, кліматичними змінами, а також наростанням соціально-гуманітарних проблем і безпекової напруги.

Дана проблематика набуває особливої актуальності для України, яка характеризується переважно дискримінаційним характером використання праці трудових емігрантів за кордоном, їх правовою соціальною незахищеністю, штучним обмеженням сфер їх зайнятості у найбільш трудомістких, еколого-небезпечних і непрестижних видах виробництва, а також наявністю величезного розриву у рівнях їх заробітної плати порівняно з

місцевим населенням. Більше того, незважаючи на майже тридцятирічний період ринкового реформування української економіки, процес масового відтоку за кордон національного людського ресурсу не тільки не зменшився, але й набув загрозливого для національної безпеки країни характеру.

З огляду на це, високої актуальності набувають питання, пов'язані з розробленням методології системного дослідження міжнародної міграції людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій, формулюванням її передумов, рушійних сил розвитку і соціально-економічних наслідків, а також обґрунтуванням на цій основі концептуальних засад регулювання міжнародної міграції у контексті збалансування світогосподарського розвитку і забезпечення його соціально-економічної і гуманітарної рівноваги. Саме це і визначає актуальність рецензованої дисертаційної роботи К. В. Шиманської, обумовлює вибір її теми, мету та завдання, а також надає дослідженню важливого наукового і практичного значення.

Тематика дисертаційної роботи пов'язана з науково-дослідними роботами Житомирського державного технологічного університету у рамках держбюджетних фундаментальних досліджень за темами «Механізм економіко-екологічної реабілітації суб'єктів господарювання від надзвичайних ситуацій, бойових дій як складова національної безпеки» (номер державної реєстрації 0116U005482) та «Політика щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб при загрозах національній безпеці та постконфліктному стані економіки» (номер державної реєстрації 0117U006473).

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз змісту і структури дисертаційної роботи К. В. Шиманської дає підстави стверджувати, що у ній чітко сформульовано актуальність теми, мету і завдання дослідження, обумовлені об'єктом і предметом аналізу, сукупністю методів і прийомів наукового пошуку; а також обґрунтовано

наукову новизну та практичне значення одержаних результатів. Володіння здобувачкою методами наукового дослідження та її високі аналітичні компетенції дали змогу вирішити цілу низку теоретичних і практичних завдань щодо розкриття закономірностей процесів міжнародної міграції людських ресурсів, теоретичного обґрунтування і розробки методологічних засад формування системи регулювання таких процесів в умовах гео економічних трансформацій.

Методологічну основу дисертаційної роботи становлять монографічні праці вітчизняних та зарубіжних економістів з проблематики гео економічних трансформації, міжнародної міграції людських ресурсів та інституційної системи її регулювання. У дисертації узагальнено значний масив статистичної інформації міжнародних організацій (ООН, Групи Світового банку, Міжнародної організації з міграцій та ін.), неурядових громадських організацій та аналітичних агенцій, міжнародні рейтингові порівняння.

Обґрунтованість та достовірність основних наукових положень, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи підтверджуються використанням широкого спектра загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження: діалектичного та системно-структурного, абстрагування і формалізації, методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, історико-логічного методу, статистичного та експертного методів, порівняльного аналізу, кореляційно-регресійного методу, економіко-математичного моделювання.

Наукова новизна дисертаційного дослідження

Дисертаційна робота містить цілу низку елементів наукової новизни та характеризується оригінальним авторським підходом до реалізації завдань дослідження. Сформулювавши в якості мети роботи «розробку методології системного дослідження міжнародної міграції людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій, формулювання її передумов і соціально-економічних наслідків, обґрунтування на цій основі концептуальних засад

регулювання міжнародної міграції» (с. 24-25), дисертантка визначила об'єктом дослідження «процеси міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій», а його предметом – «сукупність теоретико-методологічних засад та механізми регулювання міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій» (с. 27).

Найбільш суттєвими науковими результатами, які свідчать про особистий внесок дисертантки у розробку даної проблеми та характеризують наукову новизну її роботи, є наступні:

- обґрунтування економічного змісту категорії «міграційна пара» як комбінації країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісно-якісними структурними параметрами та особливим інституційним, соціально-демографічним, фінансово-економічним та етнічно-культурним середовищем міграційних процесів. Доведено, що аналіз міграційних процесів з використанням даної категорії дає змогу аналізувати міграційні потоки з урахуванням просторового та інституційного аспектів міграційних коридорів, ідентифікувати особливості та зміну середовища країн різних міграційних пар, а також фіксувати тенденції міграційних потоків (розділ 1, п. 1.1, с. 57-59);

- розвиток категоріального апарату і методичного інструментарію наукових досліджень міграційних процесів через, по-перше, авторську кваліфікаційну ідентифікацію категорій «міграційний потік», «міграційний коридор», «міграційний мотив» та «міграційна привабливість» з обґрунтуванням логіки їх взаємозв'язку; по-друге, конкретизацію ключових принципів міграційних досліджень – темпоральності, просторовості, комунікації, мобільності (розділ 1, п. 1.1, с. 59-63);

- удосконалення класифікації міжнародної міграції на основі застосування інституційного методологічного підходу та доповнення існуючих нині її критеріальних ознак критеріями щодо: просторово-часових й інституційних параметрів міграції, а також параметрів людських ресурсів,

що дає змогу більш повно аналізувати характер глобального перерозподілу людських ресурсів у ході різних видів їх транскордонних переміщень (розділ 1, п. 1.3, с. 104-110);

- ідентифікацію та комплексну характеристику механізмів впливу на міжнародну міграцію людських ресурсів гео економічних трансформацій – регіоналізації і глокалізації гео економічного простору, посилення гео економічних ризиків, трансформації ТНК у наднаціональні центри економічного розвитку, трансформації гео економічного простору, структурних змін у світовому господарстві, віртуалізації економічних та інших процесів. Це дає змогу чітко визначати варіанти долучення країн до процесів міжнародної міграції, загальні риси їх міграційної політики, рівень розвитку інституційного середовища регулювання міграційних процесів тощо (розділ 2, п. 2.1, с. 142-146);

- обґрунтування методики кластеризації регіональних інтеграційних об'єднань за ризиком екстремальних кліматичних подій як складової еколого-природничого типу гео економічного ризику, що дає змогу врахувати його при оцінці міграційної привабливості країни, прогнозуванні формування міграційних мотивів населення, а також формування стратегічних завдань регулювання міграційних процесів в умовах екстремальних кліматичних подій (розділ 2, п. 2.2, с. 160-164, 166-167);

- системна характеристика особливостей інтеграції України у міжнародні міграційні процеси на основі конкретизації соціально-економічних і політико-безпекових передумов еміграції українського населення, визначення специфіки статево-вікової та освітньо-професійної структури емігрантів, що дозволило сформулювати рекомендації урегулювання міграційного руху населення України та зниження негативних соціально-економічних наслідків еміграції з України (розділ 2, п. 2.3, с. 190-192; розділ 3, п. 3.1, с. 220-229);

- конкретизацію завдань регулювання міжнародної міграції у країнах міграційної пари, що сформульовані на основі обґрунтування впливу

міжнародної міграції та грошових переказів на економічний розвиток країн, формування людських ресурсів і подолання бідності, та в обов'язковому порядку мають бути імплементовані у політику зайнятості, освітню, соціальну, інформаційну, фіскальну, монетарну, інвестиційну та інші політики та спрямовані на інтеграцію мігрантів і подолання пов'язаних з міграцією соціально-економічних проблем (розділ 3, п. 3.1, с. 230-232, 252-253);

- визначення системи детермінантів формування міграційних мотивів у єдності економічних, соціально-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих детермінантів, що сформульовані на основі врахування дії інституційних факторів у відповідному середовищі країн та прояву особистісного сприйняття факторів виштовхування, спричинених існуванням геоекономічних ризиків за їх типами; а також дають змогу визначити фактори, що мають бути враховані при вивченні та формалізації передумов міграційних процесів (розділ 3, п. 3.3, с. 265-275);

- розроблення методологічного підходу до оцінки геоекономічних ризиків країн та розкриття характеру їх зв'язку з міжнародною міграцією людських ресурсів через інтегральний показник міграційної привабливості (як середньозваженої суми синтетичних показників, агрегованих за групами економічних, соціально-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих нормалізованих показників), що дає змогу здійснювати конкурентне позиціонування і кластеризацію країн за окремими типами геоекономічного ризику й інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів; а також оцінювати міграційну привабливість різних країн та ефективність їх національних міграційних політик (розділ 4, п. 4.1, с. 305-317);

- обґрунтування структури системи інформаційного забезпечення регулювання процесів міжнародної міграції на міжнародному, регіональному і національному рівнях, що базується на моделі багаторівневого інформаційного поля з такими елементами як-от: моніторинг зміни

детермінантів формування міграційних мотивів за визначеними індикаторами; моніторинг потенційних і фактичних міграційних потоків за стратифікаційними групами; моніторинг ризиків інституційних розривів та інституційних конфліктів; поширення інформації про стан та проблеми міжнародної міграції людських ресурсів (розділ 5, п. 5.1, с. 363-366);

- теоретичне обґрунтування інституційної моделі регіонального регулювання міграційних процесів зі структуризацією суб'єктів формального і неформального його інституційного середовища, конкретизацією функцій регіональної міграційної політики та формулюванням напрямів її реалізації у контексті отримання країнами конкурентних переваг від міжнародної міграції та зниження геоекономічних ризиків. Обґрунтовано необхідність узгодження міграційної політики з іншими політиками державного менеджменту (економічною, соціальною, освітньою, екологічною, безпековою, інфраструктурною та інформаційною) з метою максимально результативного вирішення регіональних проблем міграції людських ресурсів (розділ 5, п. 5.3, с. 401-425).

Наукове та практичне значення одержаних результатів

Наукове та практичне значення сформульованих автором у дисертації теоретичних положень, висновків і рекомендацій полягає в тому, що вони можуть слугувати методологічною базою для розробки ефективних механізмів регулювання зовнішньої міграції людських ресурсів. Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження підтверджується довідками про впровадження Департаменту праці та соціального захисту населення Житомирської міської ради (довідка про впровадження №2616 від 07.12.2017р.); Головного управління статистики Житомирської області (довідка про впровадження №01.1-07/81 від 15.12.2017р.); Департаменту економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва Житомирської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження №02/954 від 11.04.2018р.); ТОВ «Суперспрокс Україна»

(довідка про впровадження №121 від 13.10.2016р.); Громадської організації «Житомирська обласна Спілка поляків України» (довідка про впровадження №30/17 від 17.05.2017р.); Громадської організації «Житомирська спілка волинських чехів» (довідка про впровадження №15 від 07.06.2017р.). Крім того, основні теоретичні положення і висновки дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі у Житомирському державному технологічному університеті при викладанні дисциплін «Економіка зарубіжних країн», «Міжнародні організації», «Глобальна економіка», «Міжнародна економічна діяльність України» (довідка про впровадження №44-45/1360 від 12.09.2017р.).

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях

Результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію на 22 міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях і форумах. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано дисертантом самостійно та у співавторстві у 51 науковій праці, з них: 1 одноосібна та 1 колективна монографії, 9 – у наукових фахових виданнях України, 18 – у наукових фахових виданнях України та інших країн, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, 22 – праці апробаційного характеру. Загальний обсяг опублікованих праць, що належить особисто автору, становить 48,65 д. а. Автореферат за своїм змістом відповідає змісту дисертаційної роботи.

Дискусійні положення та недоліки дисертаційного дослідження:

Дисертаційна робота К. В. Шиманської містить деякі дискусійні положення, недостатнє опрацювання яких дозволяє зробити наступні критичні зауваження.

1. Здійснений автором у розділі 1.2 аналіз формування і перерозподілу людських ресурсів є дещо перевантажений даними щодо статево-вікових й

освітньо-професійних характеристик населення різних регіонів світу. Разом з тим, пріоритетним об'єктом аналізу в роботі мали б бути наслідки перерозподілу людських ресурсів у ході їх міжнародних міграційних переміщень з наведенням прикладів конкретних країн і регіонів. Потребує також більш чіткого формулювання наявні міжкраїнові і міжрегіональні відмінності у діючих інституційних механізмах регулювання міграційних переміщень людського ресурсу, виходячи саме з його регіональних характеристик. Це дало б змогу більш повно обґрунтувати практичне значення запропонованої автором матриці охоплення категорій людських ресурсів при досягненні Цілей сталого розвитку (табл. 1.3, с. 71) та матриці залучення категорій людських ресурсів до міграції та визначення пріоритетних груп мігрантів для країни призначення (табл. 1.6, с. 91-92).

2. У контексті розкриття глобальних трендів розвитку і трансформаційних змін світового ринку праці на особливу увагу заслуговує дослідження таких новітніх форм міграційних відносин між державами з різним рівнем соціально-економічного розвитку як аутсорсінг й аутстафінг. Дані механізми, як відомо, в умовах транснаціоналізації бізнес-діяльності і високої мобільності міжтериторіального переміщення людського ресурсу перетворились в останні десятиліття у стійку закономірність світогосподарського розвитку і важливі економіко-організаційні й інституційні важелі формування внутрішньокорпоративного (інтернального) ринку трудових ресурсів транснаціональних корпорацій. Тож завдяки ним західні ТНК здобувають вагомі конкурентні переваги щодо розбудови глобальних професійних мереж, зниження загального фонду оплати праці, оптимізації соціальних і податкових платежів. На жаль, у дисертації дане питання не знайшло належного висвітлення, що певною мірою знижує достовірність отриманих наукових результатів.

3. Позитивно в цілому оцінюючи проведений авторкою комплексний аналіз геоекономічних трансформацій та геоекономічних ризиків у контексті їх впливу на участь країн у міжнародних міграційних процесах (розділ 2.1),

автору варто було б чіткіше визначити механізми їх впливу на масштаби і векторну спрямованість сучасних міжнародних міграційних процесів, а також характер міжтериторіального і міжгалузевого перерозподілу глобального людського ресурсу. Крім того, зі змісту роботи не зовсім зрозумілою залишається позиція автора щодо того, які економічні закони і закономірності найбільш адекватно здатні розкрити природу сучасної міжнародної міграції людського ресурсу.

4. У розділі 3.1, розкриваючи зв'язок міжнародної міграції та вартісних обсягів грошових переказів мігрантів з макроекономічними показниками (показниками платіжного балансу, обсягами експорту та імпорту, валовим внутрішнім продуктом та ін.), дисертантка наводить показники країн, які є лідерами за обсягами надісланих та отриманих грошових переказів. Однак, розкриття характеру такого зв'язку базується переважно на узагальненні підходів вчених та дослідників до його ідентифікації. З огляду на це, доцільно було б присвятити більше уваги формуванню теоретико-методологічного каркасу формалізації такого зв'язку, оскільки відповідні моделі прогнозування мали б значне прикладне значення для оцінки та прогнозування причинно-наслідкових зв'язків досліджуваних явищ.

5. Оцінка дисертанткою участі України у процесах міжнародної міграції (с. 79-81, с. 190-193, 220-226, 247-251) присвячена виключно аналізу еміграційних потоків та їх комплексній характеристиці. Разом з тим, практично поза увагою авторки залишився аналіз імміграційних потоків та факторів, що їх спричиняють. Між тим, врахування імміграційних потоків дозволило б забезпечити комплексність рекомендацій автора щодо регулювання зовнішньої міграції в Україні, оцінити можливості компенсації відтоку людських ресурсів за рахунок залучення іммігрантів, що є особливо важливим у контексті розроблення ефективної зовнішньоекономічної стратегії і політики України.

6. У роботі недостатньо глибоко висвітлено вплив міграційних процесів на міжнародну конкурентоспроможність національних економік країн еміграції і країн імміграції. Дисертанткою не наводяться докази щодо наявності кореляції між обсягами і структурою міграції людських ресурсів та конкурентними позиціями різних держав. Крім того, виходячи з назви розділу 3 – «Причинно-наслідкові зв'язки міжнародної міграції з соціально-економічним розвитком країни в умовах геоекономічних трансформацій», авторці слід було б чіткіше визначити і сформулювати ці трансформації, а також розкрити характер цих зв'язків і їх вплив на формування якісно нових сегментів глобального ринку праці. Тож включення даного питання до поля наукової аналізу значно підвищило б практичне значення дисертаційної роботи і надало б їй ще більшої фундаментальності.

Однак, висловлені зауваження носять дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам

Дисертаційна робота Шиманської Катерини Володимирівни є цілісним, логічним і завершеним науковим дослідженням, що має беззаперечні актуальність і наукову новизну, а також теоретичну і практичну значущість для розроблення ефективного інституційного механізму регулювання міграції людських ресурсів України. Дисертація повною мірою відбиває сучасні тенденції розвитку методології суспільних наук: містить представлені на прилюдний захист наукові положення, теоретичні узагальнення, аналітичні розробки, висновки і практичні пропозиції, що мають важливе значення для міжнародної економіки і практики. Оpubліковані автором наукові праці та автореферат відображають основні положення дисертації.

За формальними і якісними ознаками, рівнем і новизною дослідження дисертаційна робота «Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій» повною мірою відповідає нормативним вимогам п. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» №567, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р., зі змінами, внесеними згідно Постанови Кабінету Міністрів України №656 від 19 серпня 2015 р., а її автор – Шиманська Катерина Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент:

Професор кафедри міжнародної економіки,
директор Центру науки та інновацій
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
Міністерства освіти і науки України,
доктор економічних наук, професор

Я. М. Столярчук

